

- Jak uchopuje William James vědomí?
- Jaké metody zvolil pro studium náboženské zkušenosti a konverze?

William James patří mezi nejvýznamnější představitele psychologie náboženství. Jeho vrcholným dílem je kniha *Druhy náboženské zkušenosti*, ve které se zaměřuje na téma osobní náboženské zkušenosti a náboženskou konverzi na toto téma navazující. Vzhledem k tomu, že náboženské otázky byly původně primárně oblastí teologickou nebo filosofickou, i u Jamese je možné sledovat silně filozofický přístup. Byl ostatně nejen zakladatelem americké náboženské psychologie, ale i filozofem. Filosofie pragmatismu je důležitou součástí pokroku, který v Americe nastal v rámci zkoumání psychologie náboženství. Ve zkratce jde o to, že se náboženství definuje tím, co působí. William James tedy opouští od pitev mozku a vydává se cestou psychologie, kdy promlouváním k pacientům zjišťuje, co je to vlastně náboženství. V důsledku toho pak rozděluje náboženství na dvě kategorie - tělo a duši. Tělem je organizace, tedy samotná církev a jiné hmotné věci. Duší je pak to, jak člověk prožívá náboženskou zkušenost. Nejedná se však o jediné dělení. James také mluví o náboženství optimistickém, tj. to, které se snaží jedince pozvedávat a rozvíjet, jedinec si zachovává svobodnou vůli. Opakem je náboženství pesimistické, které je náboženstvím nemocné duše - "sick soul" - a přináší neustálé obviňování a snahu dosáhnout nemožného ideálu. Dílem Jamese nás tedy zprvu provází určitá dualita.

Co se psychologického pohledu na konverzi týče, James rozlišuje konkrétně dva typy osob. První skupinou jsou zdraví jedinci, kteří konverzi nezažijí a skupinou druhou jsou pak tzv. "sick souls", tedy jedinci, kteří cítí určitou rozpolcenost a nedokáží si pomoci. Tato rozpolcenost je důsledkem cílů a idejí, které si člověk nese ve svém vědomí. V návaznosti na tyto pocity zmiňuje následně nekontrolovatelnou zkušenost, kterou jedinec prožije a je v návaznosti na tuto událost vyléčen. Řeč je o konverzi, jež je příčinou změny. Člověka tak vyléčí Bůh, kterému se díky tomuto procesu odevzdá. James popisuje konverzi jako náboženskou zkušenost *par excellence*, jedná se o zkušenost mystickou. Tato zkušenost je osobní, James se tedy narodil od mnohých jeho předchůdců domnívá, že nemá obecně sdílený charakter.¹

Na konverzi je nahlíženo jako na proces nesoucí skutečnou transformační hodnotu. Lidé, kteří prošli touto transformací se již déle netrápí a nahlíží na sebe jako na konvertitu, přijímají odlišnou identitu. William James byl představitelem filozofie pragmatismu a zastával funkcionalistický přístup. Konverze v jeho pojetí spadá do tohoto schématu, nese totiž určitou

¹ Vrabel, O. (13.6.2017), Na vlnách náboženské zkušenosti: The Varieties of religious experience, *Pro-fil*, 18/1, Nalezeno [7.2.2021] na <https://www.phil.muni.cz/journals/index.php/profil/article/view/1585/1870>, str. 36.

funkci a sice funkci pozitivní, která je projevována v rámci každodenního "psychického života" jedince.

Zaměříme-li se tedy konkrétně na způsob, jakým uchopuje James vědomí, zjistíme, že primární jsou dle něj určité nepodřízené psychické síly, které splňují užitečnější funkci než vědomé úsilí. Tam, kde se tyto síly projeví, dojde ke zakotvení člověka po jeho duševní stránce. Získá již zmíněnou novou identitu, která však není myšlena v sociálním hledisku, ale osobním. Člověk sám na sebe nahlíží novým pozitivnějším způsobem.² Otázka vědomí je v díle Jamese zásadní. Zdůrazňuje, že ve vědomí nejsou jen věci, kterých jsme si plně vědomi, patří tam i věci z minulosti, na které vzpomínáme a mohou nás stejnou měrou determinovat.³ Jeho metoda jako taková byla vlastně zaměřením pozornosti na extrémní formy náboženské zkušenosti. Tento přístup čerpá z psychologické praxe, kdy u pacientů s určitými patologiemi došlo k největšímu poznání normálně fungujícího vědomí.⁴ Primárně Jamese zajímalo tzv. *first-hand experience* tedy to, co říkají a popisují lidé samotní, ne knihy. Zaměřil se na génie náboženské linie, což pro něj znamenalo hlavně věnování pozornosti lidem projevujícím nervovou dysbalanci či nestabilitu. Zjistil, že právě náboženská vůdci prožívali často abnormální psychické jevy, propadali transům a vykazovali známky obsesivního chování a určité vnitřní neuspořádanosti. Tyto náboženské prožitky Jamese přivedly k vydělení dvou kategorií - skutečnosti a hodnoty. Tyto dvě kategorie se nedaly odvozovat jedna od druhé. Zaměříme-li se tedy na původ náboženského prožitku člověka, nelze z něj vysledovat i jeho význam a hodnotu. V rámci této úvahy pak vytvořil tři metodologické kroky: 1) odmítl pátrání po původu, ve kterém se počátky ztotožňovaly s významem, tj. s hodnotou 2) tvrdil, že hodnota věci by měla být posuzována s ohledem na rozlišovací funkci věci 3) přijal srovnávací metodologii, aby odhalil příčiny vzniku věcí a ustanovil jejich jedinečnou funkci.⁵ Věřil a zdůrazňoval, že vysvětlení původu tajemných částí duše neznehodnotí jejich význam.

Klade důraz na empirické kritérium jako na nástroj, kterým můžeme posuzovat náboženské fenomény. Je nutné zaměřit se primárně na důsledky jevů namísto příčin.⁶ V rámci jeho náboženské analýzy cítění je důležitý pojem *náboženský*. Vedle emocí jako je láska a strach existují emoce náboženské, které nazývá psychickými entitami a od jmenovaných emocí jsou silně odlišné. Nejsou tvořeny stejným způsobem, nýbrž spojením našeho pocitu a objektu

² Fujda, M. (2002), *K fenoménu náboženské konverze*, Disertační práce, Masarykova univerzita: Brno, str. 9.

³ Ságrerová, N. (2004), *William James a základy jeho filozofie, vliv jeho myšlenek na práci C. G. Junga*, Disertační práce, Masarykova univerzita: Brno, str. 21.

⁴ Vrabel, O. (13.6.2017), *Na vlnách náboženské zkušenosti...*, str. 38.

⁵ Taves, Ann, 1999. *Fits, trances, & visions: experiencing religion and explaining experience from Wesley to James*. Princeton: Princeton University Press, str. 273.

⁶ Vrabel, O. (13.6.2017), *Na vlnách náboženské zkušenosti...*, str. 38.

k němuž se vztahuje. U člověka dochází k poznání tzv. *přidané dimenze emocí*, jež mění dosavadní náhled člověka na život jako takový.⁷ Vzbuzuje ve věřících lidech kladné pocity, kdy štěstí, které člověk pociťuje lze v takové míře prožít pouze díky náboženství. Emoční vnímání člověka je tedy posunuto o zcela nový rozměr a umožňuje mu poznat to, co dříve nebyl schopen vnímat. Všechny věci tedy mohou podle Jamese býti božské. To, co je božskými činí je individuální vnímání jedince, který jim tuto vlastnost přisuzuje. Náboženství se tedy projevuje jako celková lidská reakce na život.⁸

⁷ Vrabel, O. (13.6.2017), *Na vlnách náboženské zkušenosti...*, str. 38.

⁸ *Ibid.*

Literatura:

- Fujda, M. (2002). *K fenoménu náboženské konverze*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Brno.
- Ságnerová, N. (2004). *William James a základy jeho filozofie, vliv jeho myšlenek na práci C. G. Junga*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Brno.
- Taves, Ann, 1999. *Fits, trances, & visions: experiencing religion and explaining experience from Wesley to James*. Princeton: Princeton University Press.
- Vrabel, O. (13.6.2017). Na vlnách náboženské zkušenosti: The Varieties of religious experience. *Pro-fil*, 18/1. Nalezeno [7.2.2021] na <https://www.phil.muni.cz/journals/index.php/profil/article/view/1585/1870>.